IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA OTA-ONA VA BOLA MUNOSABATLARINING O‘ZGARISHI

Ismailova Lola Abdumajid qizi
Namangan davlat pedagogika insitituti
Pedagogika fakulteti
“Pedagogika tarixi va nazariyasi tarixi”
2 bosqich magistranti
Ilmiy rahbar: **Ismoilov Temurbek Islamovich**
https://doi.org/10.5281/zenodo.21526304

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar sharoitida ota-ona va bola munosabatlarining mazmunan o‘zgarishi, oilaviy muloqot shakllari, tarbiyaviy nazorat, ishonch va mas’uliyat masalalari tahlil qilinadi. Smartfon, internet, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn ta’lim platformalari oilaviy tarbiya jarayoniga yangi imkoniyatlar bilan birga yangi muammolarni ham olib kirmoqda. Tadqiqotda raqamli muhit ota-onaning tarbiyadagi rolini kamaytirmasligi, aksincha, uni yangicha pedagogik yondashuvlar bilan boyitishi zarurligi asoslanadi. Maqolada ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlarda avtoritar nazoratdan hamkorlikka, bir tomonlama buyruqdan dialogga, yashirin tekshiruvdan ochiq kelishuvga o‘tish zarurligi ko‘rsatib beriladi.
Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, oila tarbiyasi, ota-ona va bola munosabati, raqamli madaniyat, media savodxonlik, ishonch, nazorat, kiberxavfsizlik.

Abstract. The article analyzes changes in parent-child relationships under the influence of digital technologies. It highlights the transformation of family communication, parental mediation, trust, responsibility and digital safety. The study argues that digital parenting should be based not on strict prohibition but on dialogue, cooperation and shared rules.
Keywords: digital technologies, family upbringing, parent-child relationship, digital culture, media literacy, trust, parental mediation, cybersecurity.

Kirish

So‘nggi yillarda oilaviy tarbiya jarayonida raqamli texnologiyalarning o‘rni keskin ortdi. Avvallari ota-ona va bola munosabatlari asosan uy, maktab, mahalla va yaqin qarindoshlar muhitida shakllangan bo‘lsa, bugun bu munosabatlar smartfon, messenjer, ijtimoiy tarmoq, videoplatforma va onlayn darslar orqali ham davom etmoqda. Bola endi faqat ota-onasidan, o‘qituvchisidan yoki tengdoshlaridan emas, balki algoritmlar tavsiya qilgan kontentdan ham ta’sir oladi. Shu sababli raqamli texnologiyalar sharoitida ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlar oddiy nazorat masalasidan ancha kengroq pedagogik muammoga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksida oilaviy munosabatlar bolalar tarbiyasi, ularning farovon hayot kechirishi va kamoloti haqida g‘amxo‘rlik qilish ustuvorligi tamoyillari asosida tartibga solinishi belgilangan. Bu qoida raqamli davrda ham o‘z kuchini yo‘qotmaydi. Aksincha, bolaning kamoloti endilikda uning real hayotdagi xulqi bilan bir qatorda virtual muhitdagi muloqoti, axborot tanlashi, shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishi va internetdagi odobiga ham bog‘liq bo‘lib bormoqda.[1]

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ko‘plab oilalarda raqamli vositalar ota-ona va bola o‘rtasidagi muloqotni ham yaqinlashtirmoqda, ham uzoqlashtirmoqda. Bir tomondan, ota-onalar farzandining dars jadvali, uy vazifasi, joylashuvi yoki kayfiyati haqida tezroq xabar topishi

[1]O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 30.04.1998. Lex.uz milliy qonunchilik bazasi: https://lex.uz/docs/-104720

mumkin. Ikkinchi tomondan, bir xonada o‘tirgan oila a’zolari ham ba’zan telefon ekranlariga berilib, jonli suhbatni kamaytiradi. Natijada oiladagi tarbiyaviy ta’sirning sifati faqat birga yashash bilan emas, balki bir-birini tinglash, tushunish va raqamli odatlarni boshqarish bilan belgilanmoqda.

Bola huquqlari bilan bog‘liq qonunchilikda bolaning sha’ni, qadr-qimmati, shaxsiy hayoti va manfaatlarini himoya qilishga alohida e’tibor qaratiladi. Bu mezonlar ota-onaning raqamli nazoratiga ham bevosita daxldor. Farzand telefonini butunlay tortib olish, uni tahqirlash yoki doimiy shubha ostida ushlash tarbiyaviy natija bermasligi mumkin. Shu bilan birga, nazoratsiz erkinlik ham xavfli. Demak, zamonaviy ota-onaning vazifasi ikki qutb orasida muvozanat topishdir: bolani raqamli muhitdan uzib qo‘ymaslik, lekin uni bu muhitda yolg‘iz ham qoldirmaslik.[2]

Metodlar.

Tadqiqot tahliliy-uslubiy xarakterga ega bo‘lib, unda normativ-huquqiy hujjatlarni o‘rganish, ilmiy-pedagogik manbalarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Normativ asos sifatida O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”, “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”, “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”, “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida” va “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunlari ko‘rib chiqildi.

Maqolada raqamli texnologiyalar ta’siri uch yo‘nalishda baholandi: birinchidan, oilaviy muloqot shakllarining o‘zgarishi; ikkinchidan, ota-onaning tarbiyaviy nazorat usullaridagi yangilanish; uchinchidan, bola shaxsiy hududi, ishonch va xavfsizlik masalalarining dolzarblashuvi. Bunday yondashuv raqamli texnologiyalarni faqat zararli vosita yoki faqat taraqqiyot belgisi sifatida emas, balki pedagogik boshqaruvni talab qiluvchi ijtimoiy muhit sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida UNICEFning o‘zbek tilidagi materiallari ham tahlil qilindi. Ularda raqamli texnologiyalarni biryoqlama “foydali” yoki “zararli” deb baholash to‘g‘ri emasligi, eng muhim masala bolalar uchun foydani oshirish va salbiy ta’sirlarni kamaytirish ekanligi qayd etiladi. Shu fikrdan kelib chiqib, maqolada ota-onalik pozitsiyasi “taqiq qo‘yuvchi nazoratchi” emas, “yo‘l ko‘rsatuvchi hamkor” sifatida talqin qilindi.[3]

Natijalar

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar ota-ona va bola munosabatlarida avvalo muloqot shaklini o‘zgartirmoqda. Bugun ota-ona farzandi bilan faqat yuzma-yuz emas, balki Telegram xabari, qo‘ng‘iroq, videoaloqa yoki maktab platformalari orqali ham bog‘lanadi. Bu tezkorlik ayrim vaziyatlarda foydali: ota-ona bolaning darsdan chiqishi, xavfsiz yetib borishi, topshiriqni bajarishi haqida darhol xabar oladi. Ammo muloqotning texnik jihatdan tezlashishi uning tarbiyaviy sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi. Ba’zan “qayerdasan?”, “nima qilyapsan?”, “telefonni qo‘y” kabi qisqa buyruq va savollar samimiy suhbat o‘rnini egallab qoladi.

Ikkinchi natija — ota-onalik nazorati mazmunining o‘zgarishidir. An’anaviy tarbiyada ota-ona bolaning do‘stlari, darsga borishi, ko‘chadagi yurish-turishi va uyga qaytish vaqtini kuzatgan bo‘lsa, hozir uning onlayn do‘stlari, obuna bo‘lgan kanallari, o‘yinlari, yozishmalari va ko‘radigan videolari ham tarbiyaviy nazorat doirasiga kiradi. “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun bolalarni zararli axborotdan

[2]O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-139-son, 07.01.2008. Lex.uz: https://lex.uz/acts/-1297315

[3]UNICEF Uzbekistan. Bolalar raqamli dunyoda. Foyda va xavf. Tayyorlik – xavfsizlik kaliti: https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/bolalar-raqamli-dunyoda-foyda-va-xavf-tayyorlik-xavfsizlik-kaliti

himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Oilada bu talab bolaning yoshiga mos kontent tanlash, zararli sahifalarni tushuntirish va xavfsizlik qoidalarini birga belgilash orqali amalga oshadi.[4]

Uchinchi natija — ishonch va shaxsiy hudud muammosining kuchayishidir. Raqamli texnologiyalar ota-onaga nazorat imkonini kengaytiradi, biroq bu imkoniyat noto‘g‘ri ishlatilsa, bola bilan munosabat sovuqlashadi. Masalan, bolaning telefonini doimiy yashirin tekshirish, har bir yozishmasini so‘roq qilish yoki internetdagi harakatini masxara qilish ishonchni kamaytiradi. Aksincha, oldindan kelishilgan qoidalar, ochiq suhbat va bolaning fikrini eshitish oila ichidagi hurmat muhitini saqlaydi.

1-jadval.

Raqamli texnologiyalar ta’sirida ota-ona va bola munosabatlaridagi asosiy o‘zgarishlar

Yo‘nalish	An’anaviy ko‘rinish	Raqamli sharoitdagi yangi ko‘rinish
Muloqot	Ko‘proq yuzma-yuz suhbat, bevosita kuzatuv	Messenjer, videoaloqa, qisqa xabarlar va onlayn platformalar orqali aloqa
Nazorat	Ko‘cha, maktab, do‘stlar va kun tartibini kuzatish	Kontent, akkaunt, maxfiylik sozlamalari, o‘yinlar va onlayn muloqotni tushuntirib kuzatish
Ishonch	Ota-onaning tajribasiga suyanish, og‘zaki kelishuv	Raqamli qoidalarni birgalikda tuzish, ochiq suhbat va shaxsiy hududga hurmat
Tarbiya vositasi	Kitob, suhbat, oila davrasi, maktab va mahalla	Ta’limiy platformalar, foydali kanallar, media savodxonlik, onlayn xavfsizlik ko‘nikmalari
Xavf omili	Yomon do‘st, nazoratsiz ko‘cha muhiti, bo‘sh vaqtning noto‘g‘ri tashkil etilishi	Kiberbulling, zararli kontent, yolg‘on axborot, shaxsiy ma’lumot tarqalishi, ekran qaramligi

Jadvaldan ko‘rinadiki, raqamli texnologiyalar ota-ona va bola munosabatlarini butunlay inkor etmaydi, balki ularning shaklini yangilaydi. Shu sababli ota-ona eski tarbiyaviy tajribani yangi raqamli sharoit bilan uyg‘unlashtirishi kerak. Masalan, ilgari bola ko‘chaga chiqayotganda kim bilan yurishi va qachon qaytishi so‘ralgan bo‘lsa, bugun u qaysi guruhlarga kirayotgani, kimlar bilan yozishayotgani va qanday kontentni kuzatayotgani ham odob bilan muhokama qilinadi.

To‘rtinchi natija — raqamli texnologiyalar ta’limiy hamkorlik imkoniyatlarini kengaytirishidir. Ota-ona bolaning elektron kundaligi, onlayn topshiriqlari, ta’limiy videolari va mustaqil izlanishlarini kuzatishi mumkin. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun ta’lim sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy hujjat bo‘lib, ta’lim jarayonining uzluksizligi va sifatiga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar bu jarayonda ota-onani chetdagi kuzatuvchi emas, balki farzandining o‘qish odatlarini qo‘llab-quvvatlovchi ishtirokchiga aylantiradi.[5]

[4]O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-444-son, 08.09.2017. Lex.uz: https://lex.uz/docs/-3333797
[5]O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-637-son, 23.09.2020. Lex.uz: https://lex.uz/docs/-5013007

Beshinchi natija — bolaning shaxsga doir ma’lumotlarini himoya qilish masalasi ota-ona va bola munosabatlarida yangi suhbat mavzusiga aylanganidir. “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonun shaxsga doir ma’lumotlarga ishlov berish va ularni himoya qilish bilan bog‘liq munosabatlarga nisbatan qo‘llaniladi. Oilaviy tarbiyada esa bu qonuniy mazmun sodda qoidalarga aylanadi: parolni boshqalarga bermaslik, notanish havolani ochmaslik, geolokatsiyani o‘ylamasdan yoqmaslik, shaxsiy surat va hujjatlarni begonalarga yubormaslik.[6]

Muhokama.

Raqamli texnologiyalar sharoitida ota-ona va bola munosabatlarining o‘zgarishini eng avvalo “hokimiyat” va “ishonch” nisbati orqali tushunish mumkin. Oldingi oilaviy tajribada ota-onaning so‘zi ko‘pincha yakuniy qaror sifatida qabul qilingan. Raqamli muhitda esa bola ko‘p axborotni ota-onadan oldin ko‘rishi, ayrim texnik imkoniyatlarni kattalardan yaxshiroq bilishi mumkin. Bu holat ota-onaning obro‘sini kamaytirishi shart emas. Aksincha, ota-ona bolaning texnik bilimini tan olib, o‘zining hayotiy tajribasi va axloqiy mezonlari bilan uni to‘ldirsa, munosabat yanada sog‘lomlashadi.

Oilada raqamli muloqot madaniyatini shakllantirish uchun ota-onalar avvalo o‘z odatlariga tanqidiy qarashi zarur. Bola dars qilayotganda telefondan uzoq turishni talab qilib, kattalarning o‘zi doimo ekran qarshisida bo‘lsa, tarbiyaviy ta’sir susayadi. Shaxsiy namuna har qanday texnik nazoratdan kuchliroq. Kechki ovqat paytida “gadjetsiz vaqt”, dam olish kunida birgalikda sayr, uyqudan oldin telefonni cheklash kabi oddiy qoidalar bola ongida raqamli vosita hayotning markazi emas, faqat bir vosita ekanini mustahkamlaydi.

UNICEFning internetda bolalarni himoya qilish bo‘yicha tavsiyalarida internet bolalar uchun bilim, tasavvur va muloqot imkoniyatlarini kengaytirishi, biroq bu imkoniyatlar bilan birga jiddiy xavflar ham yuzaga kelishi qayd etiladi. Shuning uchun ota-ona farzand bilan faqat xavf haqida emas, foydali foydalanish haqida ham gaplashishi kerak. Bola internetni faqat taqiq bilan bog‘lasa, yashirin foydalanishga moyil bo‘ladi. Agar u internetni bilim olish, ijod qilish va mas’uliyatli muloqot vositasi sifatida anglay boshlasa, ota-onaning yo‘naltiruvchi roli kuchayadi.[7]

Kiberbulling masalasi ham ota-ona va bola munosabatlarida alohida o‘rin egallaydi. UNICEF materiallarida kiberbulling raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan, nishonga olingan shaxsni qo‘rqitish, g‘azablantirish yoki sharmanda qilishga qaratilgan takroriy xatti-harakat sifatida izohlanadi. Bola bunday vaziyatga duch kelganida darhol ota-onasiga ayta olishi uchun oilada jazolashdan ko‘ra tushunish muhiti ustun bo‘lishi kerak. Agar bola “aytsam telefonimni olib qo‘yishadi” deb qo‘rqsa, muammo chuqurlashishi mumkin.[8]

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat ko‘rinadi: raqamli texnologiyalar ota-onaning tarbiyaviy uslubini yangilashga majbur qiladi. Endi faqat nazorat qilish yetarli emas; tushuntirish, kelishish, birga o‘rganish va muntazam suhbat qilish zarur. Kiberxavfsizlik sohasidagi qonunchilik ham raqamli makonda xavfsizlikni ta’minlash masalasining umumiy ahamiyatini ko‘rsatadi. Oilada esa bu masala parol, akkaunt, shubhali xabar, soxta profil, zararli havola kabi kundalik holatlar orqali amaliy tarbiyaga aylanadi.[9]

Dildora Musayevaning ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar tarbiyasiga ta’siri haqidagi maqolasida ota-onalar, ta’lim muassasalari va davlat siyosati doirasida samarali tavsiyalar ishlab

---

[6]O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-547-son, 02.07.2019. Lex.uz: https://lex.uz/docs/-4396419

[7]UNICEF Uzbekistan. Internetda bolalarni himoya qilish. 31.01.2025: https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/stories/internetda-bolalarni-himoya-qilish

[8]UNICEF Uzbekistan. Kiberbulling: bu nima va uni qanday to‘xtatish kerak: https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/kiberbulling-bu-nima-va-uni-qanday-toxtatish-kerak

[9]O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-764-son, 15.04.2022. Lex.uz: https://lex.uz/docs/-5960604

chiqish zarurligi ta’kidlanadi. Bu fikr ota-ona va bola munosabatlari uchun ham muhim. Chunki raqamli tarbiya faqat bir oilaning muammosi emas; u maktab, mahalla, ommaviy axborot vositalari va jamiyatdagi umumiy media madaniyat bilan bog‘liq. Lekin bu tizimda eng yaqin va eng ta’sirchan bo‘g‘in baribir oiladir.[10]

Shu asosda oilada “hamkorlikka asoslangan raqamli tarbiya modeli”ni taklif etish mumkin. Modelning birinchi bosqichi — ota-ona va bola o‘rtasida ochiq suhbat; ikkinchi bosqichi — oilaviy raqamli qoidalarni birgalikda belgilash; uchinchi bosqichi — xavfsizlik sozlamalarini amalda ko‘rsatish; to‘rtinchi bosqichi — foydali kontentni birga tanlash; beshinchi bosqichi — yuzaga kelgan muammolarni jazolashsiz tahlil qilishdir. Bu modelda bola faqat nazorat qilinadigan obyekt emas, balki o‘z xavfsizligi va tarbiyasi uchun mas’uliyatni o‘rganayotgan faol ishtirokchi sifatida qaraladi.

Xulosa.

Raqamli texnologiyalar sharoitida ota-ona va bola munosabatlari mazmunan o‘zgarib bormoqda. Bu o‘zgarish faqat telefon yoki internetdan foydalanish bilan cheklanmaydi; u oilaviy muloqot, tarbiyaviy nazorat, ishonch, shaxsiy hudud, vaqt madaniyati va axborot xavfsizligi kabi ko‘plab jihatlarni qamrab oladi. Raqamli vositalar ota-onaning tarbiyaviy rolini yo‘qotmaydi, balki undan ko‘proq bilim, sabr va moslashuvchanlik talab qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy oilada eng samarali yondashuv qat’iy taqiq yoki nazoratsiz erkinlik emas, balki muloqotga asoslangan hamkorlikdir. Ota-ona bolaga internet xavflarini tushuntirishi, foydali kontentni tanlashga yordam berishi, maxfiylik va xavfsizlik qoidalarini o‘rgatishi, shu bilan birga uning shaxsiy fikri va qadr-qimmatini hurmat qilishi lozim. Bunday yondashuv oiladagi ishonchni saqlaydi va bolaning raqamli muhitda mas’uliyatli harakat qilishiga xizmat qiladi.

Amaliy tavsiya sifatida har bir oilada quyidagi qoidalarni joriy etish maqsadga muvofiq: kun davomida “gadjetsiz vaqt” belgilash; bola bilan onlayn xavfsizlik haqida haftalik qisqa suhbat o‘tkazish; zararli kontent va kiberbulling holatlarida kimga murojaat qilishni oldindan kelishib olish; shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish qoidalarini o‘rgatish; ota-onaning o‘zi ham raqamli madaniyatda namuna bo‘lishi. Ana shunda raqamli texnologiyalar ota-ona va bola munosabatlarini zaiflashtiruvchi emas, balki to‘g‘ri boshqarilganda ularni mustahkamlovchi vositaga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. Lex.uz milliy qonunchilik bazasi. https://lex.uz/docs/-104720
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-139-son, 07.01.2008. Lex.uz. https://lex.uz/acts/-1297315
3. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-444-son, 08.09.2017. Lex.uz. https://lex.uz/docs/-3333797
4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-637-son, 23.09.2020. Lex.uz. https://lex.uz/docs/-5013007
5. O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-547-son, 02.07.2019. Lex.uz. https://lex.uz/docs/-4396419
6. O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-764-son, 15.04.2022. Lex.uz. https://lex.uz/docs/-5960604

[10]Musayeva D. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar tarbiyasiga ta’siri. Science and Education, 2026, 7(4), 703–713. https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/8794

7. UNICEF Uzbekistan. Bolalar raqamli dunyoda. Foyda va xavf. Tayyorlik – xavfsizlik kaliti. https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/bolalar-raqamli-dunyoda-foyda-va-xavf-tayyorlik-xavfsizlik-kaliti
8. UNICEF Uzbekistan. Internetda bolalarni himoya qilish. 31 yanvar 2025. https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/stories/internetda-bolalarni-himoya-qilish
9. UNICEF Uzbekistan. Kiberbulling: bu nima va uni qanday to‘xtatish kerak. https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/kiberbulling-bu-nima-va-uni-qanday-toxtatish-kerak
10. Musayeva D. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar tarbiyasiga ta’siri. Science and Education. 2026. 7(4). B. 703–713. https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/8794